

АРХЕОЛОГІЧНА ВИСТАВКА «ПОЛЬОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ 2023 р.»

Мабуть, однією з романтичних професій, яку собі уявляють більшість людей і яка завжди викликає усмішку є археологія. Кожен починає згадувати захоплюючі уривки з пригодницьких фільмів у пошуках скарбів, окремі любителі історії з захопленням розповідають про почуті колись легенди, перекази, часто надаючи їм міфічно-фантастичного змісту, а фразу, «такі черепки яких ви шукаєте, можна назбирати в моєї бабусі на городі» чув, мабуть, чи не кожен археолог. Насправді, це дуже важка і відповідальна робота, яка здебільшого не приносить очікуваних результатів, тому доводиться задовольнятися знахідками дрібних артефактів. Для того, щоб назбирати презентабельні експонати необхідно провести не один польовий сезон, тому кожна нова виставка – це подія.

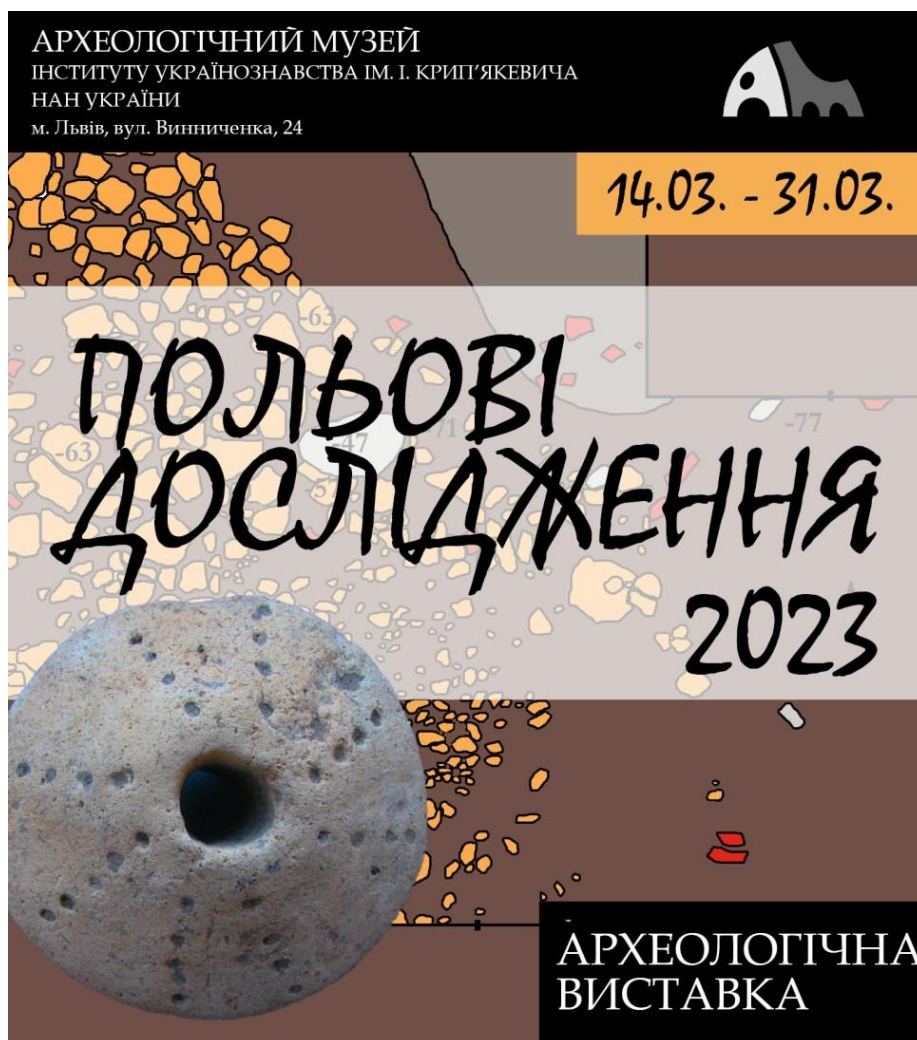

Рис. 1. Афіша виставки
Fig. 1. Poster of the exhibition

Відділ археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України є одним із головних наукових осередків країни у вивченні давніх історичних процесів Центральної та Східної Європи. Тут працюють фахівці з різних археологічних культур та періодів, що дає змогу робити певні узагальнення з розвитку давніх спільнот окресленого регіону. У минулорічному польовому сезоні співробітники відділу провели кілька експедицій, унаслідок яких здобули чималу кількість автентичних цікавих знахідок, які заслуговують на особливу увагу.

Рис. 2. Експозиція виставки «Польові дослідження 2023 р.»

Fig. 2. Exposition of the exhibition «Field research conducted in 2023»

Археологічний музей Інституту відкрився для відвідувачів 29 жовтня 2001 р. [Коропецький..., 2023, с. 49]. Тоді була представлена одна з найбільших археологічних колекцій країни, яка демонструвала предмети від доби палеоліту до пізнього середньовіччя. Ця експозиція постійно діюча. Вона вирізняється оригінальним підходом, основою якого є концепція натуралістичності подачі матеріалу, із реконструкціями жител, виробничих об'єктів, поховальних обрядів, із застосуванням макетів та розмальованими сценічними образами стін. За два десятиріччя експозиція відчутно «постаріла» і вимагає технічного оновлення. З огляду на це, від 2021 р. у музеї розпочалися поетапні ремонтні роботи [Коропецький..., 2023, с. 49]. Зважаючи на сучасні виклики, також було прийнято рішення згрупувати частину експозиції і вивільнити один зал для проведення тематичних виставок, активувавши комунікаційну функцію музею. Для цього інститут володіє значним фондовим ресурсом, а його працівники щороку здобувають нові артефакти. Отож, за першої ж можливості ми вирішили поділитися результатами польових досліджень сезону 2023 р., які відбувалися у співпраці з Історико-

краєзнавчим музеєм м. Винники, Історико-культурним заповідником «Стільське городище», Історико-краєзнавчим музеєм с. Словіта, Міжрегіональна громадська наукова організація «Дубенський археологічний осередок», Львівським національним університетом ім. І. Франка, Тернопільським національним педагогічним університетом ім. В. Гнатюка, Жешувським університетом (Польща).

Рис. 3. Відвідувачі на відкритті виставки

Fig. 3. Visitors at the opening of the exhibition

Метою заходу було не лише представити для загального огляду предмети, а й наголосити на їхній науковій значимості. Такий підхід є незвичним з огляду на першість у впровадженні авторських здобутків виголошенням рефератів на конференціях чи публікацією статей. Проте він є виправданим у контексті ознайомлення наукової громадськості з найважливішими актуальними відкриттями сьогодення, так би мовити вже і зараз. Ключовим моментом є можливість побачити це наживо, а дослідникам потримати артефакти в руках і сформувати власну думку про них. Бо, як правило, такі матеріали не є експозиційні і рідко коли будуть представлені на якихось виставках, а їх презентація на слайдах доповідей, текстах та рисунках публікацій не дають такого сприйняття, як реальність. З плином часу, із певних об'єктивних чи суб'єктивних причин, інтерес до матеріалу втрачається. Інший важливий момент – комунікація, отримані враження й емоції.

Побудова експозиції. Експозиція була представлена в першій залі музею, розміром 6×3 м, високі чотири метрові стіни якої надавали кімнату більшого простору. Матеріали були виставлені на горизонтальній основі. Для цього зліва від входу було спеціально змонтовано полицю довжиною 3 м, шириною 40 см і товщиною 20 см на висоті 1,2 м. Тут були виставлені предмети з розвідок, а це переважно уламки посуду та крем'яні вироби, які належать до різних археологічних культур. Тому для їх відокремлення було використано підставки у формі дерев'яних ящиків, які використовуються для зберігання матеріалів, що надавало цій частині

експозиції атмосфери камерального опрацювання. Продовженням була колекція трипільських матеріалів зі Спасу, які чітко контрастували великими шматками посуду охристого кольору. Для окремих із них використано прозорі пластикові підставки, предмети на яких немов зависли у повітрі.

Рис. 4. Марія Войтович розпочинає екскурсію
Fig. 4. Maria Voitovych starts the excursion

нижчих рівнях на тканині сірого кольору. Окремо по периметру у ніші біля вікна на старій експедиційній залізній скрині поставлено велику зернотерку зі Спасу, з розтирачем та пшеницею. У темному кутку вона була спеціально підсвічена, що надавало їй певної таємничості в процесі реконструкції подрібнення зерна.

Експозиція супроводжувалася інформаційними банерами, розмірами 1×0,8 м, розвішаними над матеріалами відповідних експедицій. Під колекціями зроблено підписи, у яких зазначено пам'ятку та культурну приналежність. Важливо, що відвідувачі могли не лише прочитати текст, а й побачити світлини процесу розкопок і умов, із яких походять експонати. Освітлення було спеціально скероване на банери та експозицію, виділяючи їх на фоні стін темно-сірого кольору (рис. 2).

Із протилежного боку виставлено матеріали з двох пам'яток. Для основи експозиції взято столи шириною 70 см, висотою 80 см, виставлені вздовж стіни на 4 м. Для кращого огляду експонатів зроблено ще два горизонтальні рівні у вигляді сходинок висотою 18 і 15 см. Відповідно на них розставлені вінця горщиків більших розмірів, а також реконструйовані посудини з Винник. На нижній, ширшій площині, виставлено менші предмети, згруповані за орнаментом, призначенням, матеріалом виготовлення, специфічними ознаками. Основою для фону більшості експонатів (культура лійчастого посуду) обрано тканину темно-сірого кольору, що максимально відповідала кольору стін. Предмети іншої археологічної культури виставлено на дещо понижених сходинок висотою 15 і 12 см на фоні тканини темно-синього кольору, які мали не лише вирізнити цю колекцію, а також акцентувати на її ранішому хронологічному походженні. Особливо яскраво на цьому тлі виділялися реконструйовані білим гіпсом посудини. Наступною була збірка різночасового матеріалу з Ілова, виставлена ще на

Рис. 5. Яна Яковишина розповідає про трипільську культуру із поселення Спас
Fig. 5. Yana Yakovychyna tells about Trypillian culture from the settlement of Spas

Відкриття виставки відбулося 14 березня 2023 р. о 12 годині (рис. 1). Серед присутніх було чимало науковців, викладачів, музейних працівників, представників органів місцевого самоврядування, громадських організацій, любителів історії, журналістів, студентів, зокрема тих, хто брав участь у розкопках (рис. 3). Модератором виставки була завідувачка відділу археології, канд. іст. наук Наталя Булик, яка зазначила про відновлення роботи музею, про його перспективи, висловила подяку організаторам виставки за її проведення у такий важкий для країни воєнний час. Із вітальним словом виступила заступниця директора з наукової роботи, д-р. філол. наук Тетяна Ястремська, яка наголосила, що ця виставка є результатом важкої праці людей, відданих своїй справі, а сам захід можливо не випадково співпав із «Шевченківськими днями», адже наш величний Тарас Шевченко теж мав дотичність до археології і записав такі рядки про неї: «Я люблю археологію. Я поважаю людей, що присвятили себе цій таємничій матері історії». Від себе маємо додати, що й сама будівля де проходила виставка, до подій Другої світової війни, належала Науковому товариству ім. Шевченка. Наступною до слова була запрошена заступниця декана з навчально-виховної роботи історичного факультету Львівського університету ім. І. Франка, канд. іст. наук, доцент Наталя Білас, розповіла про багаторічну співпрацю у дослідженнях археології Винник та важливість студентських практик у формуванні майбутніх науковців. Також виступила директорка заповідника «Стільське городище» Ірина Іваночко, яка активно посприяла в дослідженнях Лівського годоша-святилища, висловила сподівання на плідне продовження співробітництва, перші результати якої стали несподіваними і важливими.

Зміст виставки. На виставці були представлені матеріали з чотирьох експедицій, проведених на території Львівської та Івано-Франківської областей. Екскурсію розпочала наукова співробітниця, канд. іст. наук Марія Войтович, яка очолювала розвідкову експедицію на межі слабо дослідженого району Малого Полісся та Волино-Подільської височини в межах

с. Словіта Львівської області (рис. 4). У процесі пошуків обстежено пам'ятки різного типу, відзначено вражаючі численні руйнування курганных насипів варварськими вкопами скарбошукачів. Із нововідкритих поселень зібрано предмети різних археологічних культур від доби палеоліту до періоду раннього заліза, серед яких вирізняються орнаментовані стінки культури лінійно-стрічкової кераміки, фрагменти шліфованих сокир культури кулястих амфор, вінця з розчосами межановицької культури, орнаментований посуд тшинецько-комарівської культури, грубостінне начиння ранньозалізного часу (сумарно представлено 80 предметів).

Рис. 6. Андрій Гавінський презентує здобутки розкопок у Винниках та Ілові
Fig. 6. Andriy Havinskyi presents materials collected during excavations in Vynnyky ad Iliv

Тематику виставки продовжують результати досліджень трипільського поселення Спас на Покутті старшої наукової співробітниці, канд. іст. наук Яни Яковишиної (рис. 5). Пам'ятка розташована на хребті, найдалі до південного сходу витягнутої гори – відгалудження Покутсько-Буковинських Карпат, на висоті 396,6 м н. р. м., має вигляд мису, який із північного, східного та південного боків закінчується стрімкими схилами, вкритими лісом. Західна сторона – напільна, саме із західної сторони площу пам'ятки обмежують фортифікаційні споруди – вал і рів. Роботи проводили на південному краю мису. Виявлено господарську яму та залишки спаленої, ймовірно, двоповерхової трипільської споруди. Зафіксовано один з її торців (на це вказують обриси розчищених решток та орієнтація відбитків колотої деревини на обмазці). Ширина будівлі – приблизно 4 м (можливо, вона була більша, але стан збереженості не дозволяє це простежити). Довжину визначити неможливо, оскільки більша частина споруди знищена урвищем. Інтер'єрних елементів не виявлено. Керамічний матеріал, а саме форми посуду, дають змогу визначити відносну хронологію поселення – етап Трипілля VI–VII кінця V тис. до н. е. (заліщицька група). Це найдалі висунута в Карпати пам'ятка цього часу. Із здобутих артефактів зацікавлення викликають шоломоподібні накривки, миски, крем'яні знаряддя, шліфовані сланцеві сокири (разом 18 предметів). Повсякденну діяльність трипільців доповнює величезна обпалена вогнем зернотерка.

Рис. 7. Андрій Гавінський демонструє посудину з пелюстками маліцької культури
Fig. 7. Andriy Havinskyi demonstrates a vessel with petals of Malicka culture

За годинниковою стрілкою й хронологічно наступною є презентація матеріалів з енеолітичного поселення культури лійчастого посуду Винники-Лисівка біля Львова, яке вивчає старший науковий співробітник, канд. іст. наук Андрій Гавінський вже дев'ятий польовий сезон (рис. 6). Цього разу, довгою траншеєю, досліджено центральну частину пам'ятки. Серед здобутих 6 000 знахідок до виставки було відібрано найбільш атракційні речі (155 виробів): гіпсові реконструкції горщика та опуклобокої амфори, орнаментовані вінця, приземкуваті черпаки з високими крильцеподібними ручками, незвичні посудинки типу фляг, які імітують макову голівку, модельку глиняної сокирки, уламок ложки, трубочку невідомого призначення, значну кількість глиняних пряслиць, шліфовані крем'яні сокирки, вістря стріли, ножеподібні пластини, «імпорти» трипільської культури. На увагу заслуговують уламки посуду зі слідами дьогтю, окремі з яких із широкими смугами розпису. Ключовою знахідкою цієї колекції став фрагмент посудини з орнаментом властивого для східної групи культури лійчастого посуду з районів середньої й нижньої течій Вісли і є першим таким предметом на території України. Він є свідченням того, що життя поселенців із Винник не було ізольованим, вони активно підтримували стосунки зі своїми західними родичами, а також зі своїми східними сусідами – трипільцями. Тобто вони були в курсі усіх тогочасних інновацій і моди.

Іншим несподіваним відкриттям на цій же пам'ятці стала яма маліцької культури кінця V тис. до н.е. заповнена битим посудом. Серед цього скупчення вирізняється кілька оригінальних за формою посудин: гостропрофільовані миски, прикрашені «нігтями», горщики з гудзками під вінцями, чаші на піддонах, «ванночка» з пелюстками (рис. 7). Особливими знахідками стали уламки трипільського посуду з заглибленим орнаментом у формі спіралей, що є першими імпортами на території поширення маліцької культури, є добрим датуючим джерелом і підтвердженням ранніх міжкультурних зав'язків між енеолітичними спільнотами заходу та сходу.

Рис. 8. Календарик виставки
Fig. 8. Pocket calendar of the exhibition

хвильками, який виявлений у господарській ямі. Про те, що тут існувало життя і в пізнішому часі свідчать характерні посудини, вістря спису і стріл XIII–XIV ст.

На завершення відкриття виставки гостям запропоновано взяти з собою календарик на згадку про цю подію. На ньому зображено орнаментований фрагмент посудини культури лійчастого посуду з рисами східної групи з поселення Винники, гора Лисівка (рис. 8).

У наступних кілька днів інформація про виставку розійшлася в інтернет ресурсах, зокрема на сторінці Zaxid.net розміщено статтю під назвою «Археологи показали артефакти трипільської культури, знайдені на Львівщині та Прикарпатті» авторства Ориси Шиян; на сайті Бюро спадщина – «У Львові відбулося відкриття виставки «Дослідження сезону 2023», присвяченій археологічним знахідкам»; на сторінці Національної академії наук України – «Львівські археологи Академії представили громадськості свої найновіші наукові результати».

Сподіваємося, що виставка стане щорічною і з часом об'єднає інші наукові осередки. Отриманий досвід є важливим в організації наступних заходів, які неодмінно будуть мати інтригу наукових відкриттів.

Інтернет ресурси про виставку:

- https://zaxid.net/tripilska_kultura_na_lvivshhini_ta_prikarpatti_arheologichni_znahidki_2023_n1581731
- <https://spadshchyna.lviv.ua/u-lvovi-vidbulosya-vidkryttya-vystavky-doslidzhennya-sezonu-2023-prysvyachenij-arheologichnym-znahidkam-2/>
- <https://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=11155>

ЛІТЕРАТУРА

Коропецький, Р., Булик, Н., Войтович, М., Гавінський, А., Яковишина, Я., Луцик, І. (2023). Археологічний музей Інституту українознавства ім.І.Крип'якевича НАН України: досвід та перспективи. *Збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, приуроченої до Всеукраїнського дня пам'яток історії та культури та Міжнародного дня пам'яток і визначних місць: "Управління археологічною спадщиною та музейні практики"*. 18 квітня 2023 року. Залізіці, 49–50.

REFERENCES

Koropetskyi, R., Bulyk, N., Voitovych, M., Havinskyi, A., Yakovyshyna, Ya., Lutsyk, I. (2023). Arkheolohichni muzei Instytutu ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy: dosvid ta perspektyvy. *Zbirnyk tez dopovidei Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, pryurochenoi do Vseukrainskoho dnia pamiatok istorii ta kultury ta Mizhnarodnoho dnia pamiatok i vyznachnykh mists: "Upravlinnia arkheolohichnoiu spadshchynoiu ta muzeini praktyku"*. 18 kvitnia 2023 roku. Zaliztsi. 49–50. (in Ukrainian).

Андрій ГАВІНСЬКИЙ ,
Марія ВОЙТОВИЧ ,
Яна ЯКОВИШИНА